

บทที่ ๓

ปัญหาทางด้านการเมืองและการปกครองในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งสืบเนื่อง
จากชาวจีนในประเทศไทย

ชาวจีนในประเทศไทยมีส่วนสร้างความยุ่งยากให้แก่ไทยเป็นอย่างมากด้วยสาเหตุต่าง ๆ กัน นอกเหนือไปจากที่ไทยต้องประสบปัญหาเกี่ยวกับชาวจีน ที่เกิดจากลักษณะระเบียบการปกครองชนต่างชาติบกพร่องและไม่รัดกุมซึ่งได้กล่าวไว้ในบทที่ ๒ แล้ว ชาวจีนยังเป็นปัจจัยสร้างความยุ่งยากด้วยเหตุอื่นอีกหลายประการ ในบางกรณีชาวจีนไม่ได้มีบทบาทโดยตรงต่อเหตุการณ์ แต่มีโดยทางอ้อม ทำให้สถานการณ์ยิ่งเครียดและเพิ่มความลำบากยุ่งยากมากขึ้น นอกจากนี้การที่มีชาวจีนซึ่งเป็นชาวต่างชาติจำนวนมากไม่ยอมอยู่ในประเทศ ก็ก่อให้เกิดปัญหาได้เช่นกัน ปัญหาภายในประเทศซึ่งเกิดจากเหตุนี้ที่สำคัญได้แก่ ความขัดแย้งระหว่างพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับชาวจีนในสังกัด และเรื่องชาวจีนที่ตำบลสามเสนกระทำผิดกฎหมายและขัดขวางอำนาจการปกครองของไทย ปัญหาทั้งสองประการนี้ชาวจีนได้มีส่วนเกี่ยวข้องของทั้งโดยทางอ้อมและโดยตรงตามลำดับ

ความขัดแย้งระหว่างพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวในกรณีชาวจีนในสังกัด

ความสัมพันธ์ระหว่างพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งตั้งอยู่ในฐานะกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ไม่สู้จะเป็นไปอย่างราบรื่นนัก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงระแวงที่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสะสมกำลังและอาวุธยุทโธปกรณ์ไว้มากมาย ชาวจีนได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์นี้เพราะเป็นกำลังไพร่พลจำนวนมากส่วนหนึ่งที่ตั้งขึ้นกับกรมพระราชวังบวร-

สถานมงคล นอกจากนั้นยังสังกัดกรมทหารปืนใหญ่ซึ่งเป็นกรมทหารที่สำคัญของสมัยนั้น เมื่อครั้งดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงเป็นเจ้านายองค์สำคัญ ได้รับความไว้วางพระทัยมอบหมายภาระหน้าที่ให้หลายด้าน โดยเฉพาะทางด้านทหาร เช่น กำกับกรมทหารต่าง ๆ ควบคุมการสร้างป้อมและเป็นแม่ทัพเรือรบญวนโดยยกไปตีเมืองบันทายมาศ ใน พ.ศ. ๒๓๘๔ นอกจากนั้นยังทรงพระปรีชาสามารถทางด้านภาษาอังกฤษจนถึงคริสต์ได้ ทรงสนพระทัยศึกษาวิทยาการแบบใหม่แขนงต่าง ๆ รอบรูชนบธรรมเนียมตะวันตก จึงทรงได้รับมอบหน้าที่ติดต่อกับต่างประเทศอีกด้วย ตอนปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ทรงเป็นเจ้านายที่มีกำลังอำนาจมากที่สุดและเป็นที่เชื่อว่าอาจจะทรงได้รับการสถาปนาเป็นพระมหากษัตริย์ต่อจากรัชกาลที่ ๓ ทั้งนี้เพราะในขณะนั้นสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎยังทรงผนวชอยู่ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ทรงมีไพร่พลสังกัดในพระองค์เป็นกำลังอยู่เป็นจำนวนมาก ทรงกำกับกรมทหารสำคัญและมีกำลังคนมาก เช่น กรมกองแก้วจินดา กรมฝรั่งทหารแม่นปืนหน้าหลัง และที่สำคัญคือกรมญวนทหารปืนใหญ่ เพราะทรงได้รับมอบพระราชอำนาจให้หัตถ์ปืนใหญ่ฝึกหัดทหารญวนตามระเบียบการฝึกหัดทหารยุโรป ตลอดจนควบคุมอาวุธและกระสุนปืนใหญ่อีกอย่างเต็มที่^๑ นอกจากนั้นยังทรงได้รับการยกย่องว่าเก่งกล้าในด้านเวทย์มนต์คาถาทางไสยศาสตร์^๒ ทำให้คนเลื่อมใสเป็นอันมาก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรง

^๑ หอสมุดแห่งชาติ, ร.๓, สมุดไต่คำ, เส้นกินสอขาว, เลขที่ ๔, หมายรับสั่งเรื่องเกณฑ์ขุนหมื่นหัตถ์ยิงปืนใหญ่, จ.ศ. ๑๒๑๑ (พ.ศ. ๒๓๘๒).

^๒ ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑๓, เรื่องตำนานวังหน้า, อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ม.จ. เสพจิตรจำนงค์ สุทัศน์ย์, ๘ ก.ค. ๒๕๑๖, หน้า ๒๓ ; พระบรมราชโองการในรัชกาลที่ ๕, พิมพ์เป็นอนุสรณ์งานฉาปนกิจศพคุณพ่อสุข สงวนนอย, ๑๓ ม.ค. ๒๕๐๘, หน้า ๑๑ : กล่าวกันว่าทรงคงกระพันชาติไว้ ทรงหายพระองค์ได้ และสามารถเหยียบเรือกำปั่นฝรั่งเอียง.

รัชกาลที่ ๓ และมาได้รับพระราชทานมอบหมายอำนาจดังกล่าวเพิ่มขึ้นอีกในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ก็ทำให้ผู้นายไพร่มาขึ้นอยู่ในกรมพระราชวังบวรมากกว่ากรมอื่น ๆ อันเป็นเหตุให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงไม่สบายพระทัยนัก แม้ว่าโดยทางทฤษฎีพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ จะไม่ได้ทรงมีอำนาจเยี่ยงกษัตริย์อย่างแท้จริงก็ตาม ซึ่งโดยแท้จริงแล้วพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ เองเป็นผู้ทรงมอบพระราชอำนาจให้พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ในการเพิ่มไพร่พลได้ตามพระราชอัชฌาศัย ทั้งนี้อาจเป็นไปได้ว่าในตอนแรกทรงสนับสนุนให้พระอนุชามีกำลังมากเพื่อเป็นหลักประกันเสถียรภาพพระราชบัลลังก์ของพระองค์^๕ แต่ต่อมาเมื่อมีผู้แสดงความนิยมชมชื่นในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ เป็นอย่างมาก ถึงขนาดเปรียบเทียบพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ในด้านต่าง ๆ ว่า ทรงค้อยกว่าพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ อย่างไม่เกรงพระทัยพระองค์เลย โดยเฉพาะในหมู่ชาวต่างชาติถึงกับลงข่าวในหนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษยกย่องวังหน้าว่ามีบทบาทและอำนาจทางด้านการเมืองและด้านอื่น ๆ มากกว่าวังหลวง เป็นเหตุให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงชดพระทัยและทรงมี

^๕ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ทรงโปรดการทหารเป็นอย่างมาก ทรงสะสมอาวุธยุทโธปกรณ์ไว้มากจนต้องจัดสร้างที่เก็บเพิ่มเติม เช่น โรงปืนใหญ่ โรงทหารคลังสรรพาวุธ ตึกกิน ส่วนไพร่พลที่ทรงโปรดให้มีการฝึกหัดตามระเบียบตะวันตกอยู่เสมอ ที่ทำให้ไม่เป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ นั้นก็มีเป็นจำนวนมาก อาทิเช่น ญวนทหารปืนใหญ่ เมื่อพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ สวรรคตและได้โอนไพร่พลมาสมทบกับฝ่ายวังหลวงนั้นต้องจัดแบ่งเป็นกรมทหารบก ทหารเรือ ฝ่ายวังหน้าและสังกัดกับเจ้านายสองพระองค์คือ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอกรมขุนพิริยประพานารถ (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ) และพระองค์เจ้าชายยอชยงศ์ (กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญในรัชกาลที่ ๕ พระโอรสในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ตามลำดับ)

^๖ ประภัสสร บุญประเสริฐ, "ขอบเขตพระราชอำนาจของกรมพระราชวังบวร-สถานมงคล ในสมัยรัตนโกสินทร์", วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หน้า ๑๕๒.

ปฏิกริยาโต้ตอบจนกลายเป็นการแข่งขันซึ่งคิชิงเค่นกัน เรื่องความบาดหมางพระทัย
ระหว่างกษัตริย์ทั้งสองพระองค์นี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าทรงมีพระราชดำริ
สรุปไว้ในพระราชหัตถเลขาที่ทรงพระราชทานพระบรมราโชวาทแก่สมเด็จพระบรม
โอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร เมื่อวันที่ ๒๓ พฤษภาคม
ร.ศ. ๑๑๒ (พ.ศ. ๒๔๓๖) ว่า

...ในรัชกาลนี้ (รัชกาลที่สี่ - ผู้เขียน) ถ้าจะว่าในส่วนวังหน้า
กับวังหลวงไม่สู้ปกติเรียบร้อยเหมือนรัชกาลที่สอง ภายเหตุนั้น
วังหลวงทรงระแวงอยู่แต่เดิมแล้วว่าจะมีคนนิยมวังหน้ามาก
ส่วนวังหน้าหาจะทรงการอะไรมักจะถูกชู้ชามากเกินไป และมี
ผู้เขียนกลางอยู่ควยบาง...

หลักฐานที่แสดงให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าทรงไม่พอพระทัยที่
พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าทรงเป็นที่นิยมมากกว่าพระองค์นั้นคือ พระราชหัตถเลขา
ที่ทรงมีไปยังพระยามนตรีสุริยวงศ์และเจ้าหมื่นสรวรเพชรภักดี ราชทูตอังกฤษซึ่งเป็นผู้ที่
ทรงไปรศปรานมาก แทบทุกฉบับจะทรงกล่าวเสียคลีประชดประชันพระอนุชา พร้อมทั้ง
แสดงความโหม่นสนอยพระทัยควย

ในข้อที่เกี่ยวกับจำนวนไพร่พลนั้น ได้ทรงกล่าวเป็นเชิงประชดไว้ในพระราช
หัตถเลขา เมื่อทรงรับทราบเรื่องราวที่ราชทูตได้พยายามแก้ไขความเข้าใจทั่วไปกรณี
วังหลวงวังหน้า ณ ราชสำนักในกรุงลอนดอนว่า

...วิตกอยู่น้อยหนึ่งว่าซึ่งไปพูดว่าทหารวังหลวงมี ๑,๐๐๐ หนึ่ง
ทหารวังหน้ามี ๕๐๐ นั้น ผิดที่จริงไป เขาก็จะมีจับปดไคฎา ที่จริง
นั้นทหารวังหลวงมีที่กองพระพหล จำนวน ๔๐๐ เศษ รัชกาลองค์
นั้นปลายทอก ๔๐๐ เศษ กับพวกเกณฑ์หัดทหารใหม่อีก ๓๐๐ เศษ
เท่านั้น ทหารวังหน้าพวกยวนถึง ๖๐๐ เศษฤา ๗๐๐ ทหารใหม่

ถึง ๒,๐๐๐ ไมโครฯ ถึงที่กรุงนี้ก็เล่าว่าทั้งเมืองคุ้มกำลัง
ทหารนี้ว่าใคร ๆ ถึงมีตัวก็เหมือนไม่มีตัวหมด มีแต่ทวนกับ
เจาฟ้าอิศราพงศ์กับลูกหลานจะเป็นที่พึ่งราษฎรทั้งปวงต่อไป
ไมโครฯ...

การที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าทรงเอย่างถึงจำนวนชาวยุวนทหาร
เป็นตัวอย่างนั้น เพราะเป็นที่รู้กันอยู่ทั่วไปว่า ไพร่พลที่เป็นกำลังสำคัญขึ้นชื่อของ
วังหน้า ไคแก่ กองทหารปืนใหญ่ยุวน และทหารปืนใหญ่ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้า
ทรงเป็นผู้บังคับบัญชาควบคุมนั้น เป็นกำลังสำคัญในการยุทธตั้งที่ได้กล่าวมาแล้ว^๒

ตามที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าทรงกล่าวถึงจำนวนทหารยุวนวังหน้าว่า
มีราว ๒๐๐ - ๓๐๐ คนนั้น อาจเป็นการประมาณจำนวนที่แน่นอนแท้จริงมากที่สุด เพราะ
ยังไม่อาจหาหลักฐานอื่นที่กล่าวถึงจำนวนชาวยุวนทหารที่แน่นอนและน่าเชื่อถือได้ นอกจาก
ที่ชาวต่างชาติได้ประมาณไว้ ปาลเลอกัวซ์ได้ประมาณจำนวนชาวยุวนในสมัยรัชกาลที่ ๔
ว่า เฉพาะยุวนทหารปืนใหญ่มีถึงราว ๓,๐๐๐ คน^๓ พวกยุวนทหารปืนใหญ่ในพระบาท
สมเด็จพระปิ่นเกล้านั้นมีขึ้นในรัชกาลที่ ๓ ประกอบด้วยกองยุวนสวามิภักดิ์ ซึ่งเป็นพวก

^๑ พระราชสาส์นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, กองจดหมายเหตุ
แห่งชาติ, หน้า ๒๓๖ - ๒๓๗.

^๒ ณีรัฐดิ สุทธิสงคราม, กษัตริย์วังหน้า, (โรงพิมพ์แพร่การช่าง, ๒๕๑๔)
หน้า ๑๔๒ ; ปิ่นใหญ่นั้นถือว่าเป็นอาวุธที่สำคัญมากในสมัยนั้น ดังที่พระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงองค์พระนโรดมและองค์พระหริราชคณิยา
ณ กรุงกัมพูชา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๔ (ค.ศ. ๑๘๖๑) ความตอนหนึ่งว่า : "...อนึ่ง
ธรรมเนียมมนุษย์ทุกวันนี้ ในเมืองโคป็นใหญ่น้อยกระสุนปืนคำรวบรวมมีอยู่มากเป็นกำลัง
ใหญ่แล้ว เมื่อนั้นก็เป็นเมืองหลวงมีอำนาจแผ่ทั่วทิศไกลไปร้อยโยชน์สองร้อยโยชน์จนถึง
นานาประเทศที่ไกลเคียงซึ่งมีกำลังน้อยกว่า ก็ต้องมาขออ่อนน้อมเสียส่วนเสียบรรณาการ
ให้ อันนี้เป็นธรรมเนียมมนุษย์ในแผ่นดิน..."

^๓ Pallegoix, Description du Royaume Thai ou Siam, Tôme II, p. 295.

ญวนนับถือคริสตศาสนา อยู่ที่ตำบลสามเสน มีจำนวนราว ๑,๕๐๐ คน และกองอาสา
 รบญวน ซึ่งเป็นพวกนับถือพุทธศาสนา อยู่ที่ตำบลบางโพ ราว ๓๐๐ คนเศษ^๑ ในสมัย
 ต่อมา จำนวนชาวญวนเดิมในสมัยรัชกาลที่ ๓ ซึ่งมีเกือบ ๒,๐๐๐ คน น่าจะเพิ่มมาก
 ขึ้น และจำนวน ๓,๐๐๐ คน ก็นับว่าไม่เกินไปนัก อย่างไรก็ตามก็ดี จำนวนทหารญวน
 ๒๐๐ - ๓๐๐ คนนี้อาจหมายถึงเฉพาะทหารที่พร้อมประจำการ เนื่องจากบาวริง
 ได้กล่าวถึงทหารในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า มีทหารพร้อมประจำการราว
 ๒,๐๐๐ คน^๒ ซึ่งใกล้เคียงกับจำนวน ๑,๕๐๐ คน ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
 ทรงอ้างว่าเป็นทหารวังหลวง อย่างไรก็ตามก็ดี จำนวนเพียง ๒๐๐ - ๓๐๐ นี้ พระบาท
 สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงรู้สึกว่ามีอยู่มากแล้ว และตามสายตาของชาวต่างชาติใน
 สมัยนั้น ได้ประมาณจำนวนชาวญวนทหารปืนใหญ่ไว้มากกว่านั้นอีก ทำให้ชาวต่างประเทศ
 คาดพระราชอำนาจของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวเหนือพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
 การโจทก์ร่ำรวยความเข้าใจผิดเกี่ยวกับพระราชอำนาจของพระองค์และ
 พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้า นอกจากที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงสะท้อน
 พระทัยและทรงแสดงความโทมัสสนอยพระทัยด้วยการประชดประชันในพระราชหัตถเลขา
 ดังกล่าวแล้ว เข้าใจว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงแสดงความไม่พึงพอใจ
 ต่อชาวญวนในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้านี้ด้วย ข้อความที่เกี่ยวกับชาวญวนซึ่ง เซอร์จอห์น
 บาวริง กล่าวไว้มีความว่า "...กษัตริย์พระองค์แรก มีความจงเกลียดจงชังพวกญวนใน
 กษัตริย์องค์ที่สองเป็นอย่างมาก..."^๓ ในเวลาต่อมาเมื่อเหตุการณ์ทำให้เข้าใจว่าเป็นผล

^๑ดูบทที่ ๑ เรื่องสาเหตุและลักษณะการเข้ามาในประเทศไทยของชนชาวญวน.

^๒Bowring, The Kingdom and People of Siam, vol.I, p. 446.

^๓Ibid., p. 190.

จากความระแวงของพระองค์ในพระอนุชาค่วยเช่นกัน คือโปรดฯให้โอนพวกญวน เมืองกาญจนบุรีที่ตองการเข้ามาอาศัยในกรุงเทพฯและโคพระราชทานที่ให้อยู่ร่วมกัน เป็นกลุ่ม ณ บริเวณคลองผดุงกรุงเกษมนั้น เข้าสังกัดกรมทหารปืนใหญ่ญวนฝ่ายพระบรมมหาราชวัง ซึ่งจัดขึ้นเป็นกรมใหม่เพื่อคูลจำนวนไพร่พลทหารกับวังหน้า โดยให้ วังหลวงมีกรมทหารปืนใหญ่ญวนอยู่ในสังกัดเช่นเดียวกัน

นอกจากนั้นมีเหตุการณ์ที่ทำให้เข้าใจได้ว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงพยายามดึงพวกญวนประจำกรมทหารปืนใหญ่สังกัดในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ เข้าไว้ในอำนาจการปกครองของพระองค์โดยตรง กล่าวคือเมื่อพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯเสด็จประพาสหัวเมืองชายทะเลตะวันออกใน พ.ศ. ๒๔๐๐ พวกญวนวังหน้าพากันมาฟ้องร้องต่อวังหลวงว่า เจ้าหม่อมขุนนางของพวกคนทำการกดขี่ข่มเหงให้ได้รับความเดือดร้อน จะขอพึ่งพาวังหลวง^๑ ถึงแม้ว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯจะทรงถวายพระเกียรติแก่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯเป็นอย่างดี โดยไม่ได้ทรงหักหาญเข้าจัดการคัดค้านความให้พวกญวนตั้งแต่แรก และทรงให้พวกญวนรอนจกระทั้งพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯเสด็จกลับ แต่ปรากฏว่าพวกญวนไม่ใคร่ร้องทุกข์ต่อพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯเพราะคาดเอาเองว่าจะไม่ได้รับความยุติธรรมและเกรงพระราชอาญาจกระทั้งพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯเสด็จประพาสหัวเมืองอีกครั้ง เปิดโอกาสให้พวกญวนวังหน้ารวมกลุ่มกันเตรียมการที่จะก่อการกบฏวายเป็นการใหญ่โตขึ้น ประจวบกับในระยะนั้นเวียคนามส่งทูตมาเจรจาขอแลกอาวุธกับเชลยญวน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯจึงทรงเห็นความจำเป็นที่จะต้องโอนชาวญวนเข้าไว้ในสังกัดของวังหลวง เวียคนามได้ส่งทูตจากเมืองไซ่งอนเข้ามาขอติดต่อกับพระราชไมตรี พร้อมกับอ้างว่าเจ้าพระยาบดินทร์เคยฯได้สัญญาไว้ตั้งแต่ครั้งสงครามระหว่างไทยกับเวียคนามว่า จะแลกอาวุธยุทธโฆปกรณ์ที่ฝ่ายญวนยึดไปกับเชลยชาวญวนที่ไทยกวาดต้อนมา แม้ว่า

^๑ กรณีนี้ได้อธิบายไว้แล้วในบทที่ ๒ ในปัญหาชาวญวนก่อการจลาจลในรัชกาลที่ ๔.

ฝ่ายไทยจะไม่ยอมรับสัญญาดังกล่าวโดยให้เหตุผลว่า เป็นสัญญาที่ไม่มีผลในทางปฏิบัติ เนื่องจากเจ้าพระยาบดินทร์ไม่มีอำนาจที่จะทำสัญญาใดก็ได้โดยไม่ได้รับพระราชานุมัติจากพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ และญวนเองมาเรียกร้องให้ทำตามสัญญาหลังจากที่ปล่อยให้เวลาเนิ่นนานเกินไป พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงเกรงว่าจะเกิดปัญหายุ่งยากในหมู่พวกญวนที่จะยึดเป็นช่องทางหลีกหนีความเคียดแค้น "... ครังนี้ ยวนนอกมันเข้ามาว่าจะทำไมครี ยวนพวกนี้ จะแตกตื่นไปอย่างไรอีกก็ไม่ทราบเลย..."^๒

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงตัดสินพระทัยเข้าจัดการแก้ไขปัญหาเอง เมื่อเกิดข่าวลือขึ้นว่า พวกญวนวังหน้าคิดจะติดตามคณะทูตญวนกลับ เวียดนามด้วยทั้งหมด จึงพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้พวกญวนวังหน้าที่ต้องการสังกัดในพระบรมมหาราชวังโอนมาอยู่ได้ตามใจสมัคร ในการนี้ทรงมีพระราชหัตถเลขาเล่าไปยังพระยามนตรีสุริยวงศ์ว่า "... กรมวงษา กับคุณพระยาศรีสุริยวงศ์ จึงให้ไปว่าเกลี้ยกล่อมว่าอย่ารบกวนไปเลย เสนาบดีจะช่วยเป็นที่พึ่งให้ไค้พ้นจากวังนามาอยู่ข้างวังหลวงตามสมัคร ยวนไค้พึ่งกันนั้นก็สงบไป..."^๓

^๑ หอสมุดแห่งชาติ, ร.๕, เลขที่ ๑๒๓, สมุดไค้คำ เส้นดินสอดขาว, คำให้การเรื่องญวนไค้การว่าเอาปืนมาส่งให้, จ.ศ. ๑๒๑๕ (พ.ศ. ๒๔๐๐) ; เลขที่ ๑๑, สำเนาจดหมายเหตุถึงเมืองไซ่งอน, จ.ศ. ๑๒๑๕ (พ.ศ. ๒๔๐๐).

^๒ พระราชสาส์นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ, หน้า ๒๓๓.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓๒ ; หอสมุดแห่งชาติ, ร.๕, เลขที่ ๒๓๐, สมุดไค้คำ เส้นดินสอดขาว, พระราชหัตถเลขาเรื่องเคนมาร์กขอทำสัญญา ; กรมวงษา คือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงวงศาธิราชสนิท คุณพระยาศรี คือ เจ้าพระยาศรี-สุริยวงศ์ (ชวง บุนนาค).

ผลของการจัดการแก้ไขปัญหาการปกครองฉวณวังหน้าในครั้งนี้ ทำให้จำนวนฉวณทหารปืนใหญ่ฝ่ายวังหน้าลดน้อยลงไป และมาเป็นกำลังเพิ่มเติมให้แก่ฝ่ายวังหลวงแทน ในการนี้รัชกาลที่ ๔ ทรงแจ้งให้พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯทราบเหตุผลและจะทรงชดใช้เลขหุ้รายอื่นถวายแทนพวกฉวณ รวมทั้งพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯทรงใ้การพวกฉวณได้ตามพระราชอัชฌาศัย

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯทรงตระหนักพระทัยดีในเรื่องที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯทรงระแวงพระองค์ตลอดมา แต่ก็ไม่ทรงมีโอกาศปรับความเข้าใจพระทัยต่อกันได้ จนกระทั่งพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯจวนจะสวรรคต พระองค์ได้ทรงถวายปฏิญาณเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯเสด็จมาเยี่ยมว่า การที่ทรงระแวงกำลังทหารและเครื่องศาสตราวุฒุุทหนักไว้เป็นอันมากนั้น ไม่ใช่เพื่อคิดการร้ายต่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯแต่ประการใด แต่เป็นเพราะไม่ไว้วางพระทัยในเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เกรงว่าดาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯเสด็จสวรรคตลงแล้ว เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์จะกำเริบขึ้นได้ จึงเตรียมกำลังไว้ป้องกันพระองค์เอง^๕ ขอความที่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯทรงสารภาพก่อนที่จะสวรรคตนี้ แสดงว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯทรงเข้าใจพระทัยพระอนุชาผิดมาโดยตลอด โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาเรื่องฉวณนั้น ไม่ได้ก่อให้เกิดผลประการใด เพราะพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯไม่ได้ทรงหวังชิงอำนาจอย่างที่ทรงระแวง พวกฉวณทหารปืนใหญ่ไม่ได้เป็นกำลังที่ระแวงเพื่อล้มล้างพระองค์ แต่เพื่อคานอำนาจของเจ้าพระยาศรีฯที่จะมีมากขึ้นเป็นลำดับ เป็นที่น่าเสียดายที่เหตุการณ์เกี่ยวกับพวกฉวณวังหน้าก่การจลาจลในครั้งนี้ ไม่มีหลักฐานละเอียดพอที่จะให้ความกระจ่างได้ว่า การร้องทุกข์ของ

^๕ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าพระยาบวรราชาานุภาพ, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๕, หน้า ๕๒ - ๕๓.

พวกญวนมีเหตุผลเท็จจริงอย่างไร นอกจากที่อ้างว่า เป็นเพราะเจ้าหม่อมขุนนางกษัตริย์ให้ได้รับความเดือดร้อน การที่พวกญวนไคร่ร้องขอขึ้นกับวังหลวงในขณะที่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ไม่ได้ประทับอยู่ในพระนครนั้นเป็นไปได้ว่า เจ้าหม่อมขุนนางทหารจริง และพวกญวนแน่ใจแล้วว่าถาวรองเรียนต่อเจ้าสังกัดขุนนางสูงสุดคือ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ จะไม่ได้รับความช่วยเหลือ อาจเป็นเพราะมูลนายที่ก่อเหตุเป็นที่โปรดปรานของพระองค์ นอกจากนี้เมื่อเสด็จกลับพระนครแล้วก็ไม่ได้ทรงชำระความให้ชาวญวนได้รับความยุติธรรมและความสุขสงบ เป็นเหตุให้ไพร่ชาวญวนขอเป็นไพร่หลวง แม้จะต้องรับงานหนักขึ้นก็ตาม ชื่อนาสังเกตอีกประการหนึ่งคือ เหตุไฉนชาวญวนจึงถว้ร้อมตัวกันร้องทุกข์และมุ่งจะเข้ามาพึ่งพาแต่วังหลวง เข้าใจว่าต้องมีผู้สมรู้ร่วมคิดควยอย่างแน่นอน แต่ไม่มีหลักฐานเพิ่มเติมแน่ชัดว่าขุนนางฝ่ายวังหลวงได้มีส่วนเกี่ยวข้องมากน้อยเพียงใด นอกจากพระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ที่ทรงระบุว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงวงศาธิราชสนิทและเจ้าพระยาศรัวิฯ เป็นผู้ดำเนินการจัดการเกลี้ยกล่อมชาวญวนว่า "...เสนาบดีจะช่วยเป็นที่พึ่งให้ไคพนจากวังนำมาอยู่ข้างวังหลวง..."^๑ บุคคลทั้งสองนั้นผู้หนึ่งคือ เจ้าพระยาศรัวิที่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ทรงระแวง เป็นผู้รับสนองพระบรมราชโองการ และเป็นที่น่าสังเกตว่าการไคญวนวังหน้ามาอยู่กั้กับวังหลวงนั้น พวกญวนวังหน้าเหล่านี้เข้าสมทบสังกัดกั้กับกรมญวนทหารปืนใหญ่ฝ่ายวังหลวง อยู่ในความบังคับบัญชาของพระอมรวิสัยสรเดช (ต่อมาคือเจ้าพระยาสุรวงศ์วชิณศักดิ์) ซึ่งเป็นบุคคลในตระกูลขุนนางนั้นเอง^๒

นอกจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ จะทรงระแวงเรื่องการสะสมกำลังจนเป็นเหตุให้เกิดการแข่งขันในเรื่องจำนวนไพร่พลนั้น ยังมีการเปรียบเทียบกันระหว่างพระมหากษัตริย์สองพระองค์ในเรื่องส่วนพระองค์ควย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ

^๑ พระราชสาส์นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ, หน้า ๒๓๒.

^๒ เจ้าพระยาสุรวงศ์วชิณศักดิ์ (ไค บุนนาค) บุตรเจ้าพระยาสุรวงศ์ไควิชัยน (วร) เสนาบดีกระทรวงกลาโหมในรัชกาลที่ ๕ และเป็นหลานปู่ของเจ้าพระยาศรัวิสัยวงศ์.

ทรงกล่าวกระทบกระเทียบพระอนุชาที่มีผู้กล่าวว่าพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ทรงมีพระชนม์เขยาวกว่า ทรงพระโสมง่างาม และทรงพระปรีชาสามารถกว่าพระองค์ ทำให้มีผู้ปรารภว่าจะถวายธิดาให้มากกว่า ปรากฏว่าพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ทรงมีเจ้าจอมเป็นสตรีผู้นอนอยู่หลายคน^๑ ความตอนหนึ่งในพระราชหัตถเลขาที่ทรงกล่าวประชดเกี่ยวกับเรื่องนี้ ได้มีพวงเวียนเกี่ยวข้ออยู่ด้วย "...ท่าน (พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ - ผู้เขียน) ก็เสด็จลงไปเมืองจันทบุรี ประกาศเลือกเก็บคอกไม้งามหอม ตามบ้านญวนสวยกฤษณาอีก ตามสบายพระราชหฤทัยของท่าน ส่วนคอกไม้บานลาวบ้านญวนเหล่านี้ก็ยังว่างอยู่..."^๒

อย่างไรก็ดีในรัชกาลนี้ แม้จะมีความบาดหมางพระทัยต่อกันระหว่างกษัตริย์สองพระองค์ แต่ก็ไม่ไต่กลายเป็นความแตกแยกและก่อให้เกิดวิกฤตการณ์ดังเช่นรัชกาลต่อมา อาจกล่าวสรุปได้ว่าเหตุหนึ่งเป็นเพราะพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงสามารถขจัดเหตุสำคัญที่ทำให้ทรงระแวงพระทัยในพระอนุชาคือการควบคุมกำลังพลได้ โดยทรงคัดทหารญวนที่เป็นกำลังสำคัญและมีอยู่เป็นจำนวนมากออกจากพระราชอำนาจของพระอนุชาเป็นผลสำเร็จ

^๑ รัชฎาธิ สุธธิสังคราม, กษัตริย์วังหน้า, หน้า ๒๒ ; พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ พระราชทานพระองค์เจ้าปัทมราช ณ นครราชสีมา, ๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๐๓.

^๒ พระราชสาส์นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ, หน้า ๑๔๐ ; จดหมายถึงพระยามนตรีสุริยวงศ์ ราชทูต เจ้าหมื่นสรรเพชญ์ภักดิ์ อุปทูต ณ กรุงลอนดอน, วันขึ้น ๓ ค่ำ เดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๔๐๐.

ปัญหาเรื่องญวนที่ตำบลสามเสนค้าสุราเถื่อน

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ได้มีปัญหาคำคัญที่สร้างความยุ่งยากและวิตกกังวลให้แก่ผู้ปกครองไทย คือ ปัญหาคนในบังคับฝรั่งเศส อันเป็นปัญหาคูกคามอธิปไตยและเอกราชของประเทศ (จะกล่าวอย่างละเอียดในบทที่สี่ต่อไป) ฝรั่งเศสได้รับอำนาจปกครองชาวญวนในประเทศไทยในฐานะคนในบังคับตามสนธิสัญญาระหว่างไทยกับฝรั่งเศส พ.ศ. ๒๓๘๘ (ค.ศ. ๑๘๔๖) ได้เกิดคดีเกี่ยวกับคนญวนในบังคับฯ ซึ่งเป็นข้อพิพาทระหว่างเจ้าหน้าที่ปกครองฝ่ายไทยกับกงสุลฝรั่งเศสเรื่อยมา คดีเหล่านี้มักเกี่ยวกับคนญวนทำการอันธพาล ทำร้ายร่างกาย คีชิงทรัพย์เป็นส่วนมาก หลายครั้งเกิดจากเหตุที่ญวนต้มกลั่นและค้าสุราเถื่อน ซึ่งเป็นการผิดสัญญาระหว่างไทยกับฝรั่งเศส เพราะคนในบังคับฝรั่งเศสมีสิทธิค้าได้เฉพาะสุราต่างประเทศเท่านั้น ฝรั่งเศสได้ให้ความคุ้มครองญวนผู้ผิดให้พ้นจากการลงโทษตามกฎหมายไทยได้เสมอ คดีญวนในบังคับฯที่ต้มกลั่นและค้าสุราเถื่อนมักเกิดในเขตแขวงกรุงเก่า อยุธยา สุพรรณบุรี และจันทบุรี แม้ว่าญวนในบังคับฯจะกระทำผิดกฎหมายในที่หลายแห่งและได้รับคุ้มครองจากฝรั่งเศสเสมอ แต่ญวนที่ก่อปัญหาส่งผลกระทบต่อเส้นทาง การปกครองและเศรษฐกิจมากที่สุดกลับเป็นพวกญวนที่อาศัยอยู่ที่ตำบลสามเสน กรุงเทพฯ ญวนพวกนี้ผลิตสุราเถื่อนนำออกจำหน่ายอย่างแพร่หลายเป็นจำนวนมาก และร่วมมือกัน ผลกำลังต่อต้านขัดขวางอำนาจการจับกุมของเจ้าหน้าที่นครบาลได้สำเร็จ จนสามารถกระทำผิดกฎหมายอยู่ได้เป็นเวลานานนับสิบ ๆ ปี

เรื่องญวนในบังคับฯไทยที่สามเสนต้มและค้าสุราเถื่อนกลายเป็นคดีสำคัญขึ้น เมื่อกระทรวงพระคลังมหาสมบัติได้รับเรื่องราวร้องทุกข์จากพระพิพิธภัณฑ์วิจารณ์ นายอากรสุราประจำกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๔๒ - ๒๔๔๔ ว่า ได้รับความเดือดร้อน

^๑ กจร., ร.๕ ฝ.๒๘, ๒/๒, ที่ ๑๔๘/๔๐๓๖, กรมหลวงเทเวศร์วงษ์าทูล กรมหมื่นสมมตฯ, ๑๖ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๑๓ (พ.ศ. ๒๔๔๑).

เป็นอย่างมากจากการที่หมู่บ้านญวนสามแสนเป็นแหล่งสำคัญผลิตสุร่าจำนวนมาก และนำออกจำหน่ายโดยไม่เสียภาษีอากร ทำให้นายอากรขาดทุนมากเนื่องจากเก็บภาษีไม่ได้ และยังจำหน่ายตกลงควย ยิ่งกว่านั้นพวกญวนยังทำการต้มกลั่นและค้ำสุร่าเดือนนี้อย่างเปิดเผยทั้งหมู่บ้าน เป็นการฝ่าฝืนพระราชบัญญัติอย่างรุนแรง จึงขออาศัยอำนาจกระทรวงพระคลังแจ้งให้กระทรวงนครบาลช่วยปราบปรามจับกุมญวน กระทรวงนครบาลปฏิเสธว่ายังเป็นคดีที่วากกล่าวกันอยู่ เพราะในเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๔๓ หลงจูบุตรตรวจสุร่าได้นำกำลังกองตระเวนประจำโรงอากรสุร่าและเจ้าหน้าที่อำเภอไปขอตรวจสุร่าเดือนที่บ้านญวน และได้เกิดข้อสู้กับญวนที่คอคานไม่ยอมให้เขาตรวจ ต่อมาได้นำกำลังเพิ่มเติมจากโรงพักอื่น คือ โรงพักท่าเตียนและวังหน้าเข้าตรวจอีก โดยขออนุญาตบาทหลวงเจ้าอาวาสในบ้านญวนก่อน เพื่อที่จะได้มีทางตรวจสะดวกขึ้น แต่ปรากฏว่าญวนทั้งชายหญิงประมาณ ๓๐๐ คนถืออาวุธพร้อมมือทั้งพลองและเป็นออกมาขัดขวาง พวกนายอากรจึงต้องถอยกองตระเวนเกรงว่าจะเกิดเหตุรุนแรงถึงต้องไขกำลัง เกินเลยอำนาจตามคำสั่งของอธิบดีกรมกองตระเวนที่ห้ามาตรวจจับเท่านั้น เมื่อญวนเห็นว่านายอากรและกองตระเวนทำอะไรไม่ได้ ก็กำเริบถึงกับนำสุร่าเดือนออกจำหน่ายแก่ราษฎรที่สัญจรไปมาริมถนนหลวง และมักมีเรื่องวิวาทกับพลตระเวนที่ประจำการในบริเวณใกล้เคียงหมู่บ้านญวนเสมอ ในที่สุดพลตระเวนคนหนึ่งถูกยิง มีพยานชาวญวนคนหนึ่งให้การว่าบุตรหมู่ทหารญวนพวกหนึ่งเคยกล่าวอาฆาตว่าจะยิงพลตระเวนให้ได้^๑ จึงเป็นคดีที่ค้างค้ำยังตัดสินไม่ได้ เรื่องที่เสนอให้จับกุมอีกเป็นอันว่าพับไป ดังที่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงนเรศวรฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงนครบาลทรงให้เหตุผลว่า "...จะยังให้ไปลิสทำการไม่ได้ ควยเหตุว่าเวลานี้ยังเป็นคดีวากกล่าวกันอยู่ ยังหาตัดสินประการใดไม่ เกรงว่าจะเป็นเหตุใหญ่โตขึ้นอีก..."^๒

^๑ กจข., ร.๕, ก.๑๓.๑/๖๘, ที่ ๔๓/๑๕๓๖ พระยาบรรณาสังหนาท จางวางกรมทหารปืนใหญ่ญวนกราบบังคมทูล ร.๕, ๒๓ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๕ (พ.ศ. ๒๔๔๓).

^๒ กจข., ร.๕, ค.๑๔.๑๗/๕๐, ที่ ๒๑๒/๕๓๓๔ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นมหิศราชทฤถัย เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติกราบบังคมทูล ร.๕, ๒ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๕ (พ.ศ. ๒๔๔๓).

ญวนสามแสนละเมียดกฎหมายด้วยการลักลอบต้มและค้าสุราเถื่อนมาเป็นเวลานานสิบปีแล้ว แต่ไม่ถูกจัดการตามกฎหมายเพราะการลักลอบต้มสุรாதำกันอย่างเกลื่อนกลาด และนายองกรก็เห็นว่าไม่ไค้กระทบกระเทือนรายได้เท่าใดนัก จนถึงสมัยพระพิพิธภัณฑฯ ไค้มีการลักลอบต้มสุราชุกชุมขึ้น ทำให้นายอากรขาดทุนอย่างมากจนไม่อาจนำรายได้ส่งกระทรวงพระคลังตามกำหนดคฤฎญาไค้ พระพิพิธภัณฑฯกล่าวโทษว่าบ้านญวนเป็นแหล่งสำคัญที่ทำให้รัฐบาลต้องขาดรายได้ไป อย่างไรก็ตามก็ไค้สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งคือ พวกญวนสามแสนหาขายอำนาจกฎหมายบ้านเมืองอย่างรุนแรง โดยทำผิดกฎหมายแล้วไค้กำลังอาวุธขัดขวางการปฏิบัติหน้าที่ของพลตระเวน จนเป็นเหตุให้มีการทำร้ายร่างกายและฆ่าพลตระเวน ซึ่งกระทรวงนครบาลไม่อาจลงโทษผู้กระทำผิดไค้ทั้งสองคดีปล่อยเวลาเนิ่นช้าทำให้ญวนละเมียดกฎหมายต่อไปไค้อีกหลายปี

เหตุที่ญวนสามแสนทำผิดกฎหมายครั้งนี้ เป็นเพราะขัดสนและหมดทางที่จะหาเลี้ยงชีพไค้เพียงพอ แม้พระยาบรรภา (หรือบันลือ) หัวหน้านามบ้านญวนเองก็เป็นที่สิ้น จนถึงสมัยพระบรรภาผู้บุตร (ต่อมาไค้เป็นพระยาเช่นกัน) ถึงกับต้องถูพระราษทรงพิชัยชนะแทนบิดา การต้มกลั่นและการค้าสุราเถื่อนทำประโยชน์ให้ไค้จำนวนมาก ดังนั้นพวกญวนทั้งขุนหมื่นทหารและครอบครัวจึงร่วมมือกันเป็นอย่างดีในการป้องกันพลตระเวนไม่ให้จับกุมบ้านไค้หรือคนไค้ในบ้านญวน อันจะเป็นเหตุให้ต้องเลิกต้มสุราไค้เมื่อเจ้าพนักงานตรวจตราจับกุมของนายอากรหรือพลตระเวนเข้ามาในหมู่บ้าน พวกญวนจะไค้วิธีเหนียวรั้งไม่ให้เข้าหมู่บ้านไค้สะดวก เช่นชักสพานข้ามคลองเข้าหมู่บ้าน ให้คนมาผูกจากหน่วงเหนี่ยวให้หรือหัวหน้าญวนก่อน ถ่วงเวลาให้คนในหมู่บ้านปกปิดทำลายหลักฐานแสดงกริยาทำที่เตรียมจะต่อสู้อาพลตระเวนจะบุกเข้าไค้ซึ่งมักไค้ผล เพราะพลตระเวนมีน้อยคนและไค้กล้าทำการเกินคำสั่ง ทำยสุคไค้วิธีก่อความวุ่นวายวิวาทกันเสียงดังและทำร้ายร่างกายผู้ตรวจคน เหตุการณ์เป็นไปอย่างซุลมุน เมื่อเรื่องไปถึงโรงพัก

^๑ กจข., ร.๕, ก.๕.๒/๑๐, พระยาบรรภากราบบังคมทูล ร.๕, ๘ สิงหาคม ร.ศ. ๑๒๐ (พ.ศ. ๒๔๔๔).

จึงหาตัวผู้กระทำผิดไต่ถาม ทั้งนี้พวกญวนไซ่เสียงระฆังโบสถ์เป็นอาณัติสัญญาณการ
 คำเนิการแต่ละชั้น นอกจากนั้นพลตระเวนไม่อาจล่วงรู้ว่าอะไรจะเกิดขึ้น เพราะ
 พวกญวนใช้ภาษาญวน รายงานการจับกุมแต่ละครั้งของพลตระเวนแสดงให้เห็นอุปาย
 ของพวกญวนได้ชัดเจน เช่นรายงานของ ม.อังก์เตียน สารวัตรใหญ่กองตระเวน
 ประจำเตาสุรากรุงเทพฯที่ได้้นำกำลังคนราว ๒๐ คนไปตรวจจับสุราเถื่อนที่บ้านญวนว่า

...ข้าพเจ้าได้ไปถึงบ้านของญวนผู้ ๑ สูงอายุมาก ข้าพเจ้า
 ขออนุญาตผู้เถาวว่าจะคนบ้าน ผู้เถาไหนหรือจนกว่าจะไปตาม
 หัวหนามา ข้าพเจ้าตอบว่าการณ์นั้นไม่เป็นการจำเป็น โดยที่ได้
 รัฐบาลอนุญาตจากผู้เถาผู้นั้นข้าพเจ้าจึงได้ขึ้นไปบนระเบียงพร้อม
 ผู้ช่วยสารวัค... มีชายหนุ่มคน ๑ ยืนอยู่ที่ถนนหน้าบ้านนั้นพูด
 เป็นภาษาญวนกับผู้เถาผู้นั้น ๆ ก็มองไปทางถนนที่ชายหนุ่มคนนั้น
 ยืนอยู่แล้วอุตุสาหน่วงเหงิยวข้าพเจ้าไว้บอกว่าประเด็ย ๆ
 ทันใดนั้นข้าพเจ้าได้ยินเสียงร้องขึ้นว่า อังแปมยิงทีคือไป
 เอาปืนมายิง ต่อเมื่อข้าพเจ้าเหลียวดู ข้าพเจ้าเห็นชายทั้งหนุ่ม
 แยกประมาณ ๓๐ - ๔๐ คน ทั้งวิ่งวิ่งรูดมุนไปมา และเขาไปใน
 บ้านร้องขึ้นว่า "อังลี" (เอาชี - ผู้เขียน) ในเวลาเดียวกันนั้น
 ถอยคำทั้งนี้ก็ไต่ยีนมาจากทุกทิศรอบข้าพเจ้า ในขณะที่นั้นนวยยาม
 ยืนอยู่ที่ถนนได้ร้องบอกข้าพเจ้าลงมาจากบ้านนั้น... ถ้าแมน
 ข้าพเจ้าคือเขาคนแลอยู่ ณ ที่นั้นนานยิ่งกว่านี้ก็เชื่อได้แน่ว่าคงจะ
 เกิดการต่อสู้แย่งรายแรงมากที่จะถึงแก่ความตายด้วยกันทั้งสองฝ่าย
 บางทีผู้คนซึ่งไม่มีความผิดก็อาจถูกกระสุนมีบาดเจ็บ บางทีเป็น
 บาดแผลฉกรรจ์ถึงแก่ความตายได้ เพราะเวลานั้นมีเด็กประมาณ
 ๔๐ - ๕๐ คน แลหญิงฉุ่มเด็กเล็กอยู่กหลายคน ยืนอยู่ที่ถนนหน้าบ้าน
 ของเขา...

^๑ กจข., ร.๕, น.๔๒.๑๐/๔๑, คำแปลที่ ๗๒๕๘, รายงานของ ม.อังก์เตียน
 สารวัตรใหญ่กองตระเวนประจำเตาสุรามายังกรมกองตระเวนแขวงชั้นใน, ๒๔
 สิงหาคม ร.ศ. ๑๒๒ (พ.ศ. ๒๔๔๖).

การที่ฌวนขัดขวางการตรวจคนอย่างรุนแรง บางครั้งถึงกับไ้เป็นยิงชู่จน บาดเจ็บนั้นก็เพื่อป้องกันผลประโยชน์ที่ได้จากการต้มและค้าสุราเถื่อนทั้งหมู่บ้าน คดีที่ เกิดในเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๔๓ เป็นตัวอย่างเหตุการณ์ว่านครบาลถือระเบียบบังคับ ตรวจตราจับกุมระหว่างที่มีการพิจารณาคดีเกี่ยวกับพวกฌวนในหมู่บ้าน พวกฌวนจึงถือ โอกาสนั้นละเมิดกฎหมายได้อย่างปลอดภัยเป็นเวลานาน ในระยะนั้นฌวนจะหวังจำนวน การผลิตสุรามากขึ้นกว่าเดิมเพื่อชดเชยค่าเสียหายในการต่อสู้ชั้นศาล พวกฌวนรู้ดีว่า เจ้าหน้าที่ยุใหญ่กรมกองตระเวนเห็นว่าเรื่องต้มสุราเถื่อนเป็นเรื่องเล็กเกินกว่าจะ ใช้อำนาจจับกุมอย่างเคร่งครัดรุนแรง ค่าเสียหายในศาลคดีวิวาทยอมดีกว่าต้องถูก จับกุมและเสียอุปกรณ์ในการทำมาหาเลี้ยงชีพและเสียสุราที่หมักไว้เป็นจำนวนมาก ซึ่งถ้าพลตระเวนเข้าคนแม่ไม่เจอเจ้าของก็ยึดไปหมด นอกจากนั้นยังจะลี้หนทางที่จะ ใ้รับประโยชน์จากการกรรโชกทรัพย์จากนายอากรอีกชั้นหนึ่งด้วย ดังที่นายอากรจีน จิวสุคเส็งร้องทุกข์ว่า

... คุ้ยประมาณ ๑๐ ปี ล่วงมาแล้วก็ได้เป็นธรรมเนียมที่พวกฌวน เรียกกรองเอาเงินทุก ๆ ปี ละ ๕,๐๐๐ หรือ ๖,๐๐๐ บาท จากนายอากรสุราไม่ว่าใครจะเป็น และสำหรับในจำนวนนี้ใคร ว่าจะไม่ยอมกลั้นสุราเถื่อน ครั้นใครเงินนี้แล้วก็ยังคงยอมกลั้น สุราเถื่อนนั้นความเดิม บรรดานายอากรซึ่งใคร่ผูกภาษีสุราใน ระหว่าง ๑๐ ปีที่ล่วงมาแล้วก็สามารถจะเป็นพยานให้ใคร่ในข้อนี้..."^๑

ตัวการสำคัญที่กรรโชกทรัพย์คือ ฌวนระดับหัวหน้าหมู่บ้านตั้งแต่พระยาบรรพชา และบรรดานายกองปลัดกอง ใน พ.ศ. ๒๔๔๕ นายอากรไม่เห็นประโยชน์ที่จะให้เงิน อีกต่อไป เพราะฌวนยังคงต้มสุราเถื่อนกันอยู่ จึงไ้คงคให้เสีย

ต่อมาเมื่อการพิจารณาคดีมีผลว่าฌวนไ้รับโทษสถานเบา ซึ่งกรมหลวงนเรศฯ เองก็ทรงเห็นว่าไม่ชอบธรรม ปัญหาฌวนลักลอบผลิตและค้าสุราเถื่อนจึงกลายเป็นเรื่อง

^๑ กจธ., ร.๕, น.๔๒.๑๐/๔๑, หนังสือจีนจิวสุคเส็งผู้จัดการเตาสุรามณฑล กรุงเทพมหานครยังกรมกองตระเวน กรุงเทพฯ, ๒๖ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๒ (พ.ศ. ๒๔๔๖).

สำคัญที่ต้องมีการประชุมเสนาบดี (ประกอบด้วยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ เสนาบดีกระทรวงพระคลังฯ เสนาบดีกระทรวงนครบาล และเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย) ในปลายเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๔๔๔ เพื่อปรึกษาแก้ไข กรมหลวงนเรศาทรงเสนอให้ ทหาทางระงับการทำผิดกฎหมายของพวกขุนควยวิธีใหม่ เพราะการส่งผู้ผิดสองคน คำนึงก็ไม้อาจแก้ไขปัญหาได้

... พวกขุนทั้งตำบลตั้งแต่หัวหน้าที่เป็นขุนนางตลอดจนขุนสามัญ โคนเคยกระทำกรหาเลี้ยงชีพด้วยการต้มสุราเดือนมาช่วยอายุ คุ้มกันทั้งบ้าน โดยผู้มีบรรดาศักดิ์อุดหนุนหรือรับชวยคดี เป็นอยู่วน ผู้ใดต้องตรวจคนหรือต้องจับ ต่างคนก็ต่างช่วยกันปิดบังแลช่วย อุดหนุนแก้ไขคดีซึ่งกันและกัน คึงหน้ากระทำการฝ่าฝืนพระราช บัญญัติทั้งตำบล...แมหากว่าจับตัวได้ในเวลาหนึ่งบางคดีก็เกิด พยานพรรคพวกเบิกความแก่กัน ฝ่ายเจ้าพนักงานจะหาพยาน ในจำพวกราษฎรซึ่งโคทรามเหตุการณแต่เฉพาะหน้าก็ไม่ได้... เพราะเป็นคนอยู่ในตำบลเดียวกันเกรงภัยซึ่งจะชมเชงกัน หรือเกรงใจกันอยู่ขณะนี้จึงเป็นอันไม่มีทางที่จะเอาตัวผู้ผิดหรือ ผูกอเหตุพิจารณาลงโทษได้...

ธรรมเนียมปฏิบัติในการตรวจคนนั้นเปิดโอกาสให้ขุนซัดขวางเจ้าพนักงาน ได้คือหัวหน้าขุนจะต้องนำกำกับการตรวจคนเสมอ ซึ่งมักจะรู้เห็นเป็นใจกับลูกบ้าน โดยเปิดช่วงเวลาให้ยกย้ายหรือทำลายหลักฐาน หรือถ้าจวนตัวก็จะถ่วงเวลาให้ผู้ผิด หนีทัน ครั้งหนึ่งราว พ.ศ. ๒๔๔๖ พลตระเวนยึดสุราได้ถึง ๑๗ โองจากเรือในคลอง หน้าบ้านขุน ซึ่งจะนำไปจำหน่ายทางเหนือและเทียบเรือเอาไว้ แต่กลับนำสุรามา เป็นหลักฐานไม่ได้ เพราะเมื่อจะทำการขนถ่าย พวกขุนก็ระคมยั้งป็นออกมายังพลตระเวน^๒

^๑ กจข., ร.๕, น.๔๒.๑๐/๔๗, ที่ ๓๓/๑๓๑๓๖, กรมหลวงนเรศาทกราบมังคม ฑูล ร.๕, ๓๑ ธันวาคม ร.ศ. ๑๒๔ (พ.ศ. ๒๔๔๔).

^๒ กจข., ร.๕, น.๔๒.๑๐/๔๑, คำแปลที่ ๓๐๗๗/๓๔๓๕ ม.คัมภีร์ ทรอตเตอร์ กราบฑูลกรมหลวงนเรศฯ, ๑๑ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๕ (พ.ศ. ๒๔๔๖).

เมื่อจะเอาผิดคุณวอนเรื่องยิงปืน พระบรมราชาก็ป้องกันโดยยื่นฎีกาประท้วงว่าพลตระเวน
 เป็นผู้ผิดที่จู่โจมหักท้าวโดยไมแจ้ล่วงหน้าก่อนว่าจะทำอะไร จึงเกิดเข้าใจผิดขึ้น
 พระบรมราชาช่วยไม่ทันเพราะเจ้าภาษีและกองตระเวนทำผิดธรรมเนียมและระเบียบ
 จับไม่เป็นการกำหนดเวลา นอกจากนั้นยังมีอุปสรรคที่กำลังกองตระเวนมีไม่พอ และ
 ถ้าไม่มีหมายคนแล้ว จะค้นบ้านที่ใส่กุญแจไว้ไม่ได้ ถ้าพบว่าผู้กระทำผิดมีบรรดาศักดิ์
 จำเป็นต้องกลับไปนำหมายจับมาอีก ซึ่งผู้ผิดก็ไม่รั้งรออยู่ให้จับ พวกกองตระเวนประจำ
 เคาสุราไคพยายามชี้ให้กระทรวงเห็นความสำคัญที่จะต้องจัดการปราบพวกคุณวอน เช่น
 ม.คัมบลิว ทรอตเตอร์ (M.E.W.Trotter Esquire) ผู้ว่าการแทนผู้บังคับการ
 กรมกองตระเวนกล่าวว่า

...คนหัวหน้าเหล่านี้เป็นผู้ต้องรับผิดชอบในการเรื่องนี้ซึ่ง
 เป็นที่น่าอายและคนเหล่านี้เองที่เป็นผู้จะป้องกันเหตุภัย
 เช่นนี้ไค เป็นที่เชื่อได้ว่าในปีที่ล่วงมาแล้วนั้นรัฐบาลไค
 เสียผลประโยชน์เป็นอันมากเพราะผู้คนของพวกหัวหน้านี้...๒๖๓

ควยเหตุนี้ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๔๔ กระทรวงนครบาลจึงจัดให้
 ม.เวสต์ (M. West) สารวัตรใหญ่กรมกองตระเวน รับตำแหน่งปลัดกรมกองตระเวน
 ชั่วคราวเฉพาะหน้าที่จับสุราเถื่อน ให้ตรวจตราจับกุมได้โดยไม่ต้องมีหมายคนหรือบอก
 กล่าวพระยาบรมราชาก่อน ในการที่ใช้รั้งปฏิบัติกรณนั้นเป็นเพราะถ้าเกี่ยวข้องกับคน
 ในบังคับฝรั่งเศส จะไคไม่กลายเป็นเรื่องลูกตามกับฝรั่งเศสได้ แต่ก็ปรากฏว่าคุณ
 วอนยังใช้อุบายอย่างเดิมต่อต้านถึงกับยิงต่อสู้กัน พระยาบรมราชาอ้างว่าคุณวอนในหมู่บ้าน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ กจร., ร.๕, น.๕๒.๑๐/๔๑, ที่ ๒๔๕๑, พระบรมราชากราบบังคมทูล
 ร.๕, ๑๘ มกราคม ร.ศ. ๑๒๒ (พ.ศ. ๒๔๔๔).

^๒ เรื่องเดิม, น.๕๒.๑๐/๔๑, คำแปลที่ ๓๐๗๓/๓๘๓๕.

ไม่ได้อยู่ในบังคับพระยาบรรพชาทั้งหมด เป็นพวกในบังคับฝรั่งเศษบาทหลวงก็มีจำนวน
มาก พระยาบรรพชาเองบังคับเฉพาะทหารเท่านั้น พร้อมกันนั้นได้ให้ขุน ๒๕ คน
เข้าชื่อกันถวายฎีการ้องทุกข์อีกเช่นเคยว่า กองตระเวนทำเกินกว่าเหตุ ยกกำลัง
กวาดรอยคนเข้าบุกรุกและยิงบ้านเรือนฐานเสียหายก่อน^๑ ถึงแม้ว่าหลักฐานคราวนี้
ได้บ่งว่าพวกขุนนางฐานทหารชั้นหัวหน้าตนเองเป็นส่วนใหญ่ พระยาบรรพชาเองก็มี
สุราเดือนไว้ในครอบครอง และจับใ้ความบุตรชายนายร้อยโทขุนปราบพลเรียบเป็นผู้ยิง
กลุ่มของ ม. เวสค์ ส่วนฐานในบังคับฝรั่งเศษและบาทหลวงนั้นประพศิเรียบร้อย
ยอมให้ตรวจโดยคึกคักตาม กระทรวงนครบาลก็ยังได้รับคำคำเห็นว่าทำรุนแรงไป

นับเป็นเรื่องแปลกที่กระทรวงนครบาลไม่อาจปราบปรามคนดื่มสุราเดือนได้อย่าง
เด็ดขาดและต้องใช้เวลานานนับสิบปีเพื่อแก้ปัญหา สาเหตุสำคัญที่ทำให้ลาซาและขาด
ประสิทธิภาพคือระเบียบการตรวจตราจับกุมฐาน และการที่นครบาลเข้าใจผิดเรื่อง
การปกครองฐานในหมู่บ้านฐานสามเสน ในระยะแรกที่นายอากรสูราขอให้กระทรวง
นครบาลจับกุมพวกฐานนั้น กรมกองตระเวนไม่มีใครให้ความช่วยเหลือเต็มที่นัก เพราะ
ไม่เข้าใจว่าเมื่อรัฐบาลให้นายอากรสูราไปแล้ว รัฐบาลมีหน้าที่จับกุมผู้ลักลอบ
ดื่มและค้าสุราเดือน ไม่ใช่ให้นายอากรสูราเองโดยผลการ เมื่อจะเข้าตรวจตรา
ก็มีระเบียบที่นายอากรสูราและพลตระเวนประจำโรงอากรสูราต้องแจ้งล่วงหน้าแก่โรงพัก
สามเสนก่อน ฐานรูขาวจากโรงพักนี้และเตรียมตัวทันที และถ้าสารวัตรไม่อยู่ก็จะเข้า
ตรวจตราจับกุมไม่ได้ จากนั้นต้องแจ้งหัวหน้าฐานนำทางตรวจ ต้องใช้หมายคนเฉพาะ
บ้าน ที่สำคัญคือจะจับแต่ละครั้งต้องทำหนังสือขอรับอนุญาตใช้กำลังพลตระเวนจาก
บังคับการฯและบางครั้งจากเสนาบดีนครบาลเอง^๒ หลายครั้งที่นายอากรสูราจับได้แต่

^๑ กจข., ร.๕, ค.๑๔.๑๗/๒๕, ฎีกาพระยาบรรพชา หลวงแดงสะพาน
และชาวบ้านฐานสามเสนทูลเกล้าถวาย ร.๕, ๓ มกราคม ร.ศ. ๑๒๔ (พ.ศ. ๒๔๔๔).

^๒ กจข., ร.๕, น.๔๒.๑๐/๔๑, ที่ ๓๓/๑๒๒, หลวงไมตรีพานิชนายอากรสูรา
มณฑลกรุงเก่าทูลกรมหมื่นมหิศราชหฤทัย, ๑๕ กันยายน ร.ศ. ๑๒๒ (พ.ศ. ๒๔๔๒).

สุราเดือนบนบานที่ไม่มีเจ้าของ เพราะสืบหาซื้อไม่ได้แม้แต่จากอำเภอบ้านนา เมื่อตีหมายคนจับ พวกญวนก็แถลงบอกให้จับผิดบ้านพลาดจากหมาย พวกญวนเองก็มีหลายชื่อ ถ้าชื่อและบ้านไม่ตรงกันหัวหน้าญวนไม่ให้คนอย่างเด็ดขาด เรื่องเหล่านี้ไม่น่าที่จะเกิดได้ ซึ่งกระทรวงนครบาลได้พยายามหาทางแก้ไข เช่นตรวจหมู่บ้านญวนเพื่อทำแผนที่และรายชื่อเจ้าของบ้านและขอความร่วมมือจากกระทรวงกลาโหมให้ควบคุมพวกญวน แต่ก็ไม่ได้ผลอยู่ไม่นาน กิจการคุมสุราเดือนที่สามแสนทำกันเป็นลำสัน จนเป็นที่ลวงรู้โดยทั่วไปว่า ในกรุงเทพฯ นั้น จะหาซื้อสุราเดือนได้ที่บ้านญวนสามแสนจำนวนเท่าใดและเวลาใดก็ได้

ม. ลอร์สัน (Mr. Lawson) ผู้บังคับการกรมกองตระเวนเสนอให้จัดวางแพพักกองตระเวนที่ปากคลองบ้านญวนเป็นประจำตรวจเรือทุกลำที่ออกจากบ้านญวนและในถนน ให้พลตระเวนมีอำนาจเต็มที่ที่จะต่อสู้ป้องกันการโต้ตอบของญวน และริบอาวุธญวนเป็นของหลวงให้หมดเพื่อตัดปัญหาอย่างเด็ดขาด กรมหลวงนเรศาทรงเห็นชอบกับความคิดนี้และให้นำเสนอสื่อที่ประชุมเสนาบดีในเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๔๔๕ และครั้งนี้เองที่ได้ปรากฏความจริงว่า กระทรวงนครบาลผิดพลาดมาตั้งแต่ต้น ทำให้เรื่องญวนค้าสุราเดือนบนบานปลายยืดยาวจนหาทางแก้ไขยาก เนื่องจากกระทรวงนครบาลไม่ได้เข้าปกครองหมู่บ้านญวน ตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ ซึ่งเสนาบดีปกครองบังคับได้โดยตรงโดยตั้งกำนันผู้ใหญ่บ้าน แต่เท่าที่ผ่านมาที่อำเภอบ้านนาไม่มีรายชื่อบ้านและแผนที่บ้านญวนเลย พลตระเวนไม่เคยย่างเข้าไปในหมู่บ้านนอกจากจะเข้าไปตรวจจับสุรา กรมหลวงนเรศาทรงเข้าพระทัยว่าหมู่บ้านญวนอยู่ในอำนาจของกระทรวงกลาโหมหรือในบังคับฝรั่งเศสและบาทหลวง ขอเสนอตามความคิดของ ม. ลอร์สัน จึงได้รับการคัดค้านว่ารุนแรง โดยเฉพาะพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ซึ่งทรงพระกรุณาพวกญวนอยู่มากมีพระราชดำริว่า "...กระทรวงนครบาลเข้าใจผิดไม่ได้จัก

กจข., ร.๕, น.๔๒.๑๐/๔๑, รายงาน ม.อังกiewicz สารวัตรใหญ่
กองตระเวนประจำโรงอากรสุรามายังเจ้ากรมกองตระเวน, ๓๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๔๖.

การปกครองในหมู่บ้านญวนนั้นเลย อำนาจกรมกองตระเวนจึงไม่มีในหมู่บ้านนั้น มีแต่เวลาที่เข้าไปจับสุราเถื่อนเท่านั้น แลดาตรวจจับอาวุธเช่นที่กรมหลวงนเรศวรมานั้นแล้ว บ้านญวนก็คงแตก...

...ตามที่เชื่อก็คงจะจัดกวรวครั้งนี้เห็นว่าเป็นอย่างแรงซึ่งจะคงตรวจคนคนเขวออกบ้านญวนทั้งทางนำทางบกอยู่เสมอจะเป็นความเดือดร้อนแก่คนในบานนั้นเป็นอันมาก มีความปรานีอยู่ แลการที่คิดจะจัดทั้งนี้ ก็จัดโดยกระบวนรวุ นายอากรป้องกันสุราเถื่อนอย่างเดียว...ถ้าจะคิดอย่างอื่นคือป้องกันควยลักษณะปกครองที่ตำบลนี้ กระหววงนครบาลมีอำนาจที่จะปกครองคนในตำบลต่าง ๆ ใดทั้งเมือง เหตุใดที่ตำบลบ้านญวนสามแสนเล็กน้อยเท่านั้น จึงไม่คิดอ่านปกครองยกเป็นพแนกหนึ่งต่าง ๆ หากจากพระราชอาณาเขต สำหรับกระหววงกลาโหมหรือบาดหลวงปกครองเห็นว่าที่เป็นอยู่เช่นนี้มีควยพระราชบัญญัติลักษณะปกครองทองที่ ฉาเสนาบดีกระหววงนครบาลแลเสนาบดีกระหววงกลาโหมทั้งปลัดทูลฉลองควย ทั้งสองกระหววงพร้อมกันคิดอ่านปกครองบ้านญวนนี้ให้เหมือนดั่งที่อื่น ๆ ในพระราชอาณาเขตทั่วไปเท่านั้นจะไม่ใดที่เดียวหรือ...จึงขอสั่งว่าให้พิจารณาการที่จะป้องกันเหล่าเถื่อนนี้โดยทางปกครองทองที่ อย่าให้ยกกว่าหมู่บ้านนี้อยู่ในกระหววงโนนกระหววงนี้ ขอให้นับว่าคนอยู่ในกระหววงโนนกระหววงนี้ควยทางที่รับราชการต่าง ๆ หากไม่ใดเกี่ยวของในการปกครองทองที่ในตำบลหนึ่งซึ่งอยู่ในพระนคร... ๕๖

^{๕๕} กจข. ร.๕, ค.๑๔.๑๗/๒๕, ความในรายงานประชุมเรื่องญวนลักลอบต้มและค้าสุราเถื่อน, ๘ มกราคม ร.ศ. ๑๒๔ (พ.ศ. ๒๔๔๔).

^{๕๖} กจข., ร.๕, น.๔๒.๑๐/๔๗, ที่ ๓๗/๑๔๔๔, พระราชกระแสใน ร.๕ พระราชทานกรมหลวงนเรศวร, ๑๐ มกราคม ร.ศ. ๑๒๔ (พ.ศ. ๒๔๔๔).

การแก้ไขปัญหาค่ายการจักระเบียบลักษณะการปกครองท้องถิ่น ทำให้พวก
 ญวนเลิกใช้กลอุบายและกำลังต่อต้านพลตระเวนอย่างเปิดเผยอีก แต่ปัญหาการลอบ
 คุมสุราเดือนยังคงมีต่อมา คราวเท่าที่ยังใ้ก้กำไรดีและคุ้มค่าที่จะเสี่ยงต่อการถูกจับ
 กุม

ปัญหาเรื่องญวนสามแสนคนและค่าสุราเดือนก่อให้เกิดผลหลายประการ นอก
 จากนายอากรจะต้องเสียผลประโยชน์เพราะความล่าช้าในการปราบปรามแล้ว ราษฎร
 ยังพากันประมาทกองตระเวนว่าหย่อนสมรรถภาพ ปลอຍให้ญวนหาขายอำนาจเป็นการ
 เสื่อมเสียอำนาจการปกครองของบ้านเมือง ซึ่งกรมหลวงนเรศฯเองทรงดำรัสถึง
 ผลเสียนี้ไว้ว่า

... ไซแต่เสียอำนาจแผ่นดินเท่านั้นไม่ ยังเสียพระเกียรติยศที่
 พวกญวนไม่เกรงพระราชอาญาขึ้นกระทำการฝ่าฝืนพระราช
 บัญญัติทั้งคุมกลั่นสุราเดือนแลองอาจเอาเป็นยิ่งต่อสู้เจ้าพนักงาน
 ในตำบลที่ไกลพระราชฐาน ซึ่งเสด็จประทับอยู่ ซ้ำยังขึ้นชื่อที่
 ชาวยุโรปเป็นนเป็นอันมาก เขาใจกันว่าญวนจำพวกนี้เป็นกอง
 ทหารอันมีนายพันนายร้อยบังคับบัญชาฝ่าฝืนกระทำละเมิด
 พระราชกำหนดกฎหมายอยู่เป็นอัตรา หากใครมีโทษทัณฑ์อันใดไม่
 ยอมเป็นความเสียที่ขึ้นชื่อทหารอีกชั้นหนึ่ง แลยังเป็นที่น่ากลัว

ปรากฏเรื่องญวนสามแสนค่าสุราเดือนในหนังสือ "นิทานนายทองอิน"
 ตอนนาคพระโขนงที่สอง พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงว่า
 นายทองอินนักสืบตัวเอกของเรื่องเคยช่วยราชการกรมตระเวนและปลอมตัวไปจับสุรา
 เดือนในบ้านญวน และว่าคงจะทำการได้สำเร็จถ้าพลตระเวนไม่ผินคักทำให้เข้าใจ
 ทักษะของคนสมัยนั้นหรือของ ร.๖ เกี่ยวกับเรื่องญวนคุมสุราเดือนกับพลตระเวนว่า
 เป็นเรื่องรู้เห็นโดยทั่วไป และการแก้ไขโดยลักษณะปกครองท้องถิ่นไม่ช่วยให้ปราบการ
 คุมสุราเดือนได้ เนื่องจากกองตระเวนทำงานอย่างไม่มีประสิทธิภาพเช่นเดิม.

ความเสียหายจะมีขึ้นแก่รัฐบาลได้อีกอย่างหนึ่ง...หากว่า
คราวใดพวกญวนซัดขวางก่อกองวิวาทต่อเจ้าพนักงานถึง
ใช้อาวุธปืนด้วยกันทั้งสองฝ่ายถึงบาดเจ็บล้มตายลงไป
ด้วยกัน เมื่อผู้ตายเป็นบาทหลวงหรือสัปเหร่อฝรั่งเศษ ๆ
ก็อาจเอื่อมเขามาว่ากล่าวใหญ่เกิดเป็นการไปลิติกขึ้นได้
ความเสียหายจะทวีใหญ่หลวงขึ้น...

ปัญหาญวนสามแสนคำสุราเดือนนี้ให้เห็นความบกพร่องทางการปกครองของ
รัฐบาลไทยอย่างชัดเจน เนื่องจากกระทรวงนครบาลเห็นว่าญวนที่ค้าปลสามแสนเป็น
ทหารชาวต่างชาติ และถูกจัดให้อยู่รวมกลุ่มกันแยกต่างหากจากคนไทย จึงเข้าใจเอาเอง
ว่าอยู่ในความปกครองดูแลของกระทรวงกลาโหม หรือของบาทหลวงฝรั่งเศส ในกรณีนี้
เป็นคนในบังคับฝรั่งเศส ดังนั้นเมื่อเกิดคดีญวนสามแสนคำสุราเดือน ก็ปล่อยให้
หน้าที่ของเจ้าหน้าที่ประจำศาลสุราของนายภาษีอากรที่จะตรวจตราจับกุมผู้ละเมิดกฎหมาย
กระทรวงนครบาลไม่ได้เอาใจใส่ไปตามใหญ่ขอเท็จจริงตามสมควรแก่หน้าที่ จนกระทั่ง
เหตุการณ์ได้ลุกลามมากขึ้น

กล่าวโดยสรุป ความขัดแย้งระหว่างพระมหากษัตริย์สองพระองค์ในรัชกาลที่ ๔
และเรื่องญวนสามแสนคำสุราเดือนนี้ ล้วนเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นจากการที่มีชาวญวนซึ่งเป็น
ชนต่างชาติจำนวนไม่น้อยพำนักอาศัยอยู่ในเมืองไทย อันที่จริงแล้วปัญหาทั้งสองประการ
นี้ไม่น่าจะเป็นเรื่องร้ายแรงแต่อย่างใด แต่เป็นเพราะรัฐบาลไทยไม่ได้แก้ไขอย่างถูก
วิธี จนกลายเป็นเรื่องรุนแรงขึ้นและกลายเป็นผลเสียหายทางการปกครอง และเสียเกียรติ-
ภูมิของรัฐบาล เป็นที่น่าสังเกตว่าในกรณีญวนสามแสนคำสุราเดือนนั้น พระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าทรงพยายามให้ดำเนินการแก้ไขปัญหาโดยการปฏิบัติต่อชาวญวนเช่น
เดียวกับคนไทย ทรงชี้ให้เห็นความผิดพลาดของกระทรวงนครบาลที่ไม่ได้เอาใจใส่ดูแล

อย่างทั่วถึง พร้อมกับทรงชักชวนการใช้วิธีการรุนแรงในการปราบปรามพวกญวน
คาสูราเดือน ทั้งนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าทรงเห็นการณ์ไกลว่าถ้า
กระทรวงนครบาลปราบปรามอย่างรุนแรง ชาวญวนอาจเข้าใจว่ารัฐบาลมุ่งที่
จะใช้วิธีการที่เกินกว่าเหตุ เพราะเห็นว่าชาวญวนเป็นชนกลุ่มน้อยของประเทศ
เรื่องจะลุกลามและกลายเป็นปัญหาที่เกี่ยวกับเชื้อชาติต่อไปได้.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย